

Γ. Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Αλέξανδρος Κιτροέφ

Χρονικά και γεωγραφικά όρια, αίτια και μεγέθη

Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έφερε σταδιακά την αύξηση της μετανάστευσης από την Ελλάδα, που είχε διακοπεί, ουσιαστικά, από το 1939. Ενώ, όμως, είχε σημειωθεί κάποια ύφεση στη μετανάστευση την περίοδο του μεσοπόλεμου, σημειώθηκε νέα και αισθητή αύξηση στα μεγέθη της μετανάστευσης, ιδίως με το τέλος του εμφυλίου πολέμου, το 1949. Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 η ετήσια μετανάστευση ξεπερνά τα 30.000 άτομα, κορυφώνεται στους περίπου 117.000 μετανάστες το 1965 και από τότε πέφτει σταδιακά στους περίπου 20.000 το 1976 και συνεχίζει μετέπειτα την πτωτική της τάση.

Στοιχείο που δίνει ιδιαίτερο χαρακτήρα στη μεταπολεμική μετανάστευση είναι η κατεύθυνσή της σε διαφορετικές χώρες μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, οπότε και οι αριθμοί Ελλήνων που μεταναστεύουν μειώνονται σημαντικά. Με το τέλος του εμφυλίου έχουμε τη μαζική έξοδο πολιτικών προσφύγων, που υπολογίζονται, συνολικά, περίπου σε 100.000 άτομα και κατευθύνονται στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Στη δεκαετία του 1950 σημειώνεται σημαντική υπερπόντια μετανάστευση: συνολικά μισό εκατομμύριο Ελλήνων προς την Αυστραλία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά. Από το 1960 αρχίζει και ένα ρεύμα προς τη Δυτική Ευρώπη, κυρίως προς την Ομοσπονδιακή Γερμανία, η οποία ως το 1976 δέχτηκε πάνω από 620.000 Έλληνες. Μετά τη συνθήκη του Μάαστριχτ, του 1992, σημειώθηκε και πάλι αύξηση στον αριθμό των ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία.

Τα βασικά αίτια της τεράστιας αυτής δημογραφικής εκροής από την Ελλάδα ήταν οικονομικά. Πιο συγκεκριμένα, η οικονομία της χώρας ήταν σε πολύ αδύναμη θέση το 1950, μετά μία δεκαετία πολέμου, καταστροφών και κοινωνικών αναταραχών που είχε προηγηθεί. Η ανοικοδόμηση της χώρας προχώρησε σχετικά αργά, και το 1961, για παράδειγμα, υπήρχε ακόμα σημαντική ανεργία, 6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, δηλαδή πάνω από 200.000 άτομα. Η σταδιακή μείωση των εργαζομένων στον αγροτικό τομέα σήμανε και τη μαζική εγκατάλειψη της υπαίθρου, αλλά οι βιομηχανίες και οι βιοτεχνίες στα αστικά κέντρα, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη δεν ήταν ανεπτυγμένες αρκετά, ώστε να μπορέσουν να απορροφήσουν το πλεονάζον ανθρώπινο δυναμικό. Ούτως ή άλλως, το κατά κεφαλήν εισόδημα της Ελλάδας ήταν ένα από τα πιο χαμηλά στη Δυτική Ευρώπη. Το αγροτικό εισόδημα ήταν ιδιαίτερα χαμηλό στις πλέον απομακρυσμένες από το κέντρο περιφέρειες της χώρας, όπως ήταν τότε τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, η Θράκη, η Ήπειρος και η Μακεδονία. Τα στοιχεία δείχνουν πως αυτές οι περιοχές γνώρισαν και τους μεγαλύτερους αριθμούς μεταναστών. Για παράδειγμα κατά την περίοδο 1962-1971 στην Ήπειρο οι μετανάστες αντιπροσώπευαν το 16,32% του πληθυσμού, στη Θράκη το 15,8%, στη Μακεδονία το 15,6%, ενώ στην περιφέρεια της Αθήνας το 7,25% και στη Στερεά Ελλάδα μόλις το 3,52%.

Μια δεύτερη σειρά αιτιών που προκάλεσαν τη μετανάστευση, σε μικρότερη, βέβαια, έκταση από τους παραπάνω λόγους, ήταν οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος και

του τομέα της επιστήμης και της τεχνολογίας. Το ελληνικό πανεπιστημιακό σύστημα δεν ήταν σε θέση να απορροφήσει όλους τους νέους που είχαν τις δυνατότητες να σπουδάσουν ή δεν ικανοποιούσε τις απαιτήσεις για φοίτηση σε ορισμένους κλάδους· επιπλέον, είχε μεγάλες αδυναμίες στην προσφορά μεταπτυχιακών σπουδών. Οι επαγγελματικοί τομείς στο χώρο της επιστήμης και της τεχνολογίας είχαν παρόμοιες δυσκολίες απορρόφησης εξειδικευμένων επαγγελματιών, και έτσι η Ελλάδα έγινε θύμα του γνωστού φαινομένου της απώλειας “εγκεφάλων”, οι οποίοι εύρισκαν θέσεις εργασίας στο Εξωτερικό.

Τέλος, οι πολιτικές συνθήκες της χώρας οδήγησαν, κατά περιόδους, στην επιλογή της ξενιτιάς. Προφανώς η φυγή στο τέλος του εμφυλίου πολέμου ήταν αποτέλεσμα της ήττας της Αριστεράς και της πολιτικής πόλωσης που επικρατούσε. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η πόλωση, στο βαθμό που συνεχίστηκε στη δεκαετία του 1950, επηρεάζοντας και τις δυνατότητες εξεύρεσης εργασίας κ.λπ., αποτέλεσε έναν ακόμη παράγοντα που ενθάρρυνε τη μετανάστευση μερίδας του πληθυσμού. Το ίδιο συνέβη, σε μικρότερη κλίμακα, και κατά την περίοδο της δικατορίας του 1967-1974.

Η Αυστραλία ήταν τώρα ο νέος κύριος προορισμός των ελλήνων μεταναστών. Σε αυτό συνετέλεσε η πολιτική της αυστραλιανής κυβέρνησης, που μετά το 1945 αποφάσισε να ανοίξει τις πόρτες της χώρας σε ευρωπαίους μετανάστες για να ενισχύσει την οικονομική ανάπτυξή της. Η μετανάστευση από την Ελλάδα κορυφώθηκε στην περίοδο 1961-1966, κατά την οποία περίπου 69.000 Έλληνες εγκαταστάθηκαν στην Αυστραλία. Οι Έλληνες της χώρας αυτής έφτασαν τους 77.333 το 1961 και τους 160.200 το 1971. Στη συνέχεια το μεταναστευτικό ρεύμα μειώθηκε και πάλι δραστικά, ενώ ήδη είχε αρχίσει τάση παλιννόστησης προς την Ελλάδα.

Για το συνολικό αριθμό των Ελλήνων στην Αυστραλία, μετά το τέλος του μεταναστευτικού ρεύματος στη δεκαετία του 1970, συμπεριλαμβανομένων και όσων γεννήθηκαν εκεί, μία από τις ασφαλέστερες πηγές είναι η αυστραλιανή απογραφή του 1986, που αναφέρει πως ο συνολικός πληθυσμός ελληνικής καταγωγής στη χώρα ήταν 137.611 άτομα (70.687 άνδρες και 66.924 γυναίκες) πρώτης γενιάς (δηλαδή γεννημένοι στην Ελλάδα) και 137.688 άτομα δεύτερης γενιάς (δηλαδή γεννημένοι στην Αυστραλία με έναν ή και τους δύο γονείς γεννημένους στην Ελλάδα). Το σύνολό τους ανέρχεται σε 275.299 άτομα. Επιπλέον, στην ερώτηση «Ποια είναι η καταγωγή σας», 336.782 άτομα απάντησαν ότι έχουν ελληνική καταγωγή (πρόκειται προφανώς για αριθμό που περιλαμβάνει τρίτης γενιάς Έλληνες). Στην απογραφή του 2001, 376.000 δήλωσαν πως έχουν ελληνική καταγωγή.

Όπως η Αυστραλία, έτσι και ο Καναδάς γνώρισε ραγδαία οικονομική ανάπτυξη στη μεταπολεμική περίοδο, και προσάρμοσε ανάλογα την πολιτική υποδοχής των μεταναστών. Το ρεύμα από την Ελλάδα άρχισε το 1952, μετά την καθιέρωση της σχετικής καναδικής νομοθεσίας. Το 1957 έφτασαν στη χώρα 6.000 Έλληνες και οι ετήσιες αφίξεις αυξήθηκαν περίπου στις 10.000 το 1968. Άρχισαν να μειώνονται πάλι μετά το 1971, όταν έφθασαν 6.000 Έλληνες. Συνολικά, ως τα τέλη της δεκαετίας του 1970, είχαν μεταναστεύσει γύρω στους 124.000. Η καναδική απογραφή του 1981 έδειξε πως 154.365 κάτοικοι του Καναδά ήταν ελληνικής καταγωγής. Η απογραφή του 1986 έδειξε μικρή αύξηση λόγω γεννήσεων, με τον πληθυσμό ελληνικής καταγωγής να ανέρχεται στα 177.315 άτομα.

Η μετάβαση μεταναστών στις Ηνωμένες Πολιτείες μεταπολεμικά γνώρισε αρκετές διακυμάνσεις· καταρχάς ίσχυαν ακόμα οι περιορισμοί που είχαν εφαρμοστεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. Ωστόσο, με νέα νομοθεσία του 1965, άνοιξαν και πάλι οι πύλες των ΗΠΑ στους μετανάστες. Εξάλλου είχε επιτραπεί και η είσοδος ελλήνων μεταναστών

στις αρχές της δεκαετίας του 1950, εφόσον ήταν συγγενείς ήδη εγκατεστημένων ή είχαν εκτοπιστεί από τις εστίες τους στη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων της περασμένης δεκαετίας. Έτσι λοιπόν, μέχρι το 1956, χρονιά που κορυφώθηκαν οι αφίξεις, φτάνοντας τις 9.000 περίπου, είχαν μεταναστεύσει συνολικά στις Ηνωμένες Πολιτείες σχεδόν 40.000 Έλληνες. Την περίοδο 1957-1965 το σύνολο ήταν μικρότερο σχετικά, περίπου 30.000, αλλά οι αριθμοί αυξήθηκαν σημαντικά όταν τέθηκε σε εφαρμογή η νομοθεσία του 1965. Από το 1966 μέχρι το 1974, όταν ελαττώθηκε σημαντικά η εκροή από την Ελλάδα, είχαν εισέλθει πάνω από 85.000. Έτσι, λοιπόν, ο συνολικός αριθμός των ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ από το τέλος του πολέμου ως τα μέσα της δεκαετίας του 1970 ήταν περίπου 155.000 άτομα. Η μείωση της μετανάστευσης φαίνεται καθαρά από τα στοιχεία για τη δεκαετία 1981-1990, που δείχνουν πως το σύνολο μεταναστών από την Ελλάδα ήταν μόλις 30.000. Βέβαια το σύνολο των ατόμων ελληνικής καταγωγής στις Ηνωμένες Πολιτείες σήμερα, περίπου 1.100.000, είναι πολύ μεγαλύτερο λόγω της μεγάλης μετανάστευσης που είχε σημειωθεί στην πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο.

Η μετανάστευση στη Γερμανία, και σε μικρότερο μέγεθος σε άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης (π.χ. το Βέλγιο και τη Σουηδία) πήρε μεγάλη έκταση στις αρχές της δεκαετίας του 1960, και άρχισε να ελαττώνεται σταδιακά μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου η Γερμανία δέχθηκε πάνω από 620.000 έλληνες “φιλοξενούμενους εργάτες” (Gastarbeiter) και ο αριθμός αυτός αποτέλεσε τη μερίδα του λέοντος του συνόλου της ελληνικής μεταπολεμικής μετανάστευσης. Ακόμα και σήμερα τα άτομα ελληνικής καταγωγής στη Γερμανία υπολογίζονται γύρω στους 352.000. Οι Έλληνες της Γερμανίας συνιστούν τη δεύτερη μεγαλύτερη εθνότητα από κράτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη χώρα αυτή, και αποτελούν το 4,8% των αλλοδαπών στην Γερμανία. Οι Έλληνες στη Σουηδία –που δέχτηκε έλληνες εργάτες, φοιτητές και πολιτικούς πρόσφυγες από το 1968– φτάνουν σήμερα τα 20.000 άτομα περίπου. Οι διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης, που συνέβαλλαν στην αύξηση της μετανάστευσης από την Ελλάδα προς την Ε.Ε., διευκόλυναν και την παραμονή των Ελλήνων στη Γερμανία. Τέλος, πανεπιστημιακή έρευνα στην Αγγλία διαπίστωσε πως 35.000 άτομα, που είχαν γεννηθεί στην Ελλάδα, ζούσαν στη Βρετανία το 2001.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι τα κυριότερα ρεύματα μεταπολεμικής μετανάστευσης από την Ελλάδα σημειώθηκαν μέχρι και τη δεκαετία του 1970, με κύριους προορισμούς (και με στρογγυλεμένους επίσημους αριθμούς) την Αυστραλία (138.000), τον Καναδά (177.000), τις Ηνωμένες Πολιτείες (155.000) και τη Γερμανία (620.000).

Παλαιά και νέα παροικιακά κέντρα

Ιστορικά, η ελληνική εγκατάσταση στο Εξωτερικό είχε πάντοτε αστικό χαρακτήρα. Το ίδιο ισχύει και για τη μεταπολεμική περίοδο, με τους μετανάστες να εγκαθίστανται στις μεγάλες βιομηχανικές πόλεις. Στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών και του Καναδά οι μετανάστες εγκαταστάθηκαν στις πόλεις όπου υπήρχε ήδη σημαντική ελληνική παρουσία. Στην Αυστραλία και τη Γερμανία έχουμε την ανάδειξη νέων παροικιακών κέντρων. Με τη συγκέντρωσή τους σε συγκεκριμένες περιοχές, οι μετανάστες δημιούργησαν τις λεγόμενες “Ελληνουπόλεις”.

Οι Έλληνες που ταξίδευαν στις ΗΠΑ κατευθύνθηκαν κυρίως προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της ανατολικής ακτής της χώρας, τη Νέα Υόρκη, τη Βοστώνη, τη Φιλαδέλφεια και την Ουάσινγκτον, καθώς και στη βορειοκεντρική μεγαλούπολη, το Σικάγο. Σε μικρότερο

βαθμό έχουμε και την παρουσία νέων μεταναστών στην υπόλοιπη χώρα, ιδίως την Καλιφόρνια, που γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη μεταπολεμικά. Σημειώνουμε επίσης πως σταδιακά, περίπου από τη δεκαετία του 1970 και εξής, χάρη στην κοινωνική άνοδο που γνωρίζουν, οι Έλληνες μεταφέρονται βαθμιαία από το κέντρο στα προάστια των μεγάλων πόλεων.

Η προτίμηση που έδειξαν οι περισσότεροι μετανάστες στις ΗΠΑ για τη Νέα Υόρκη σήμαινε πως μεταπολεμικά η πόλη αυτή αντικατέστησε το Σικάγο ως το αστικό κέντρο με το μεγαλύτερο αριθμό Ελλήνων στην Αμερική. Σύμφωνα με την απογραφή των ΗΠΑ του 2000, τα άτομα ελληνικής καταγωγής στη μητροπολιτική Νέα Υόρκη ήταν 160.000 – σχεδόν το 1% του συνόλου. Πολλοί από όσους εγκαταστάθηκαν στη Νέα Υόρκη συγκεντρώθηκαν στη συνοικία *Αστόρια* της περιοχής Κούνινς, και δημιούργησαν μία από τις μεγαλύτερες “Ελληνιούπολεις” στην ιστορία της ελληνικής Διασποράς. Στην περίοδο της ακμής της, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η Αστόρια είχε περίπου 25.000 Έλληνες, που ζούσαν σε μια περιοχή μερικών τετραγωνικών χιλιομέτρων. Μια πραγματική “Ελληνούπολη”, η Αστόρια είχε εκατοντάδες ελληνικής ιδιοκτησίας μαγαζιά και επιχειρήσεις, ακόμα και κινηματογράφους (που έπαιζαν ελληνικές ταινίες), εκκλησίες, σχολεία και διάφορους ελληνικούς συλλόγους. Παρόλο που διατηρεί το χαρακτήρα της, η ελληνική παρουσία στην Αστόρια άρχισε σταδιακά να αποδυναμώνεται από τα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Το Σικάγο δέχτηκε σχετικά λιγότερους Έλληνες μετανάστες, και από πρώτη “ελληνική” πόλη στις ΗΠΑ πέρασε στη δεύτερη θέση, μετά τη Νέα Υόρκη. Η απογραφή του 2000 δείχνει 94.000 άτομα ελληνικής καταγωγής στη μητροπολιτική περιοχή του Σικάγου. Οι νέοι μετανάστες συγκεντρώθηκαν αρχικά στην παλιά και ιστορική “Ελληνούπολη”, που βρισκόταν δυτικά του κέντρου της πόλης. Αλλά η περιοχή, όπου ζούσαν και άλλες εθνικές ομάδες, όπως οι Ιταλοί, απαλλοτριώθηκε από το Δήμο για την εγκατάσταση πανεπιστημιούπολης, και έτσι οι Έλληνες διασκορπίστηκαν σε άλλες περιοχές της πόλης και τα προάστια. Παρέμειναν ανέπαφα λίγα τετράγωνα της παλιάς συνοικίας, όπου στεγάζονται σήμερα μαγαζιά ελληνικής ιδιοκτησίας, κυρίως εστιατόρια.

Οι μετανάστες στον Καναδά εγκαταστάθηκαν κυρίως στις πόλεις Τορόντο και Μόντρεαλ. Το 1981 υπήρχαν 65.000 Έλληνες στο Τορόντο, και το 2001 πάνω από 85.000. Η αύξηση οφείλεται κυρίως στις γεννήσεις, αφού η μετανάστευση είχε ήδη μειωθεί σημαντικά. Το Τορόντο διαθέτει τη δεύτερη σε μέγεθος “Ελληνούπολη”, στη Βόρεια Αμερική, μετά την Αστόρια, γύρω από τη λεωφόρο Ντάνφορθ, λίγο βόρεια από το κέντρο της πόλης. Σχετικά κοντά στο Τορόντο, στις πόλεις Χάμιλτον και Λόντον, βρίσκονται αντίστοιχα 5.000 και 4.000 Έλληνες. Στο Μόντρεαλ βρίσκεται η δεύτερη σε μέγεθος ελληνική παρουσία στον Καναδά. Εκεί ήταν 48.000 Έλληνες το 1981, και το 2001 ο αριθμός τους είχε αυξηθεί στους 56.000. Ένα μέρος είναι συγκεντρωμένο γύρω από τη λεωφόρο Παρκ, στα βορειανατολικά της πόλης.

Η Μελβούρνη είναι η πόλη της Αυστραλίας που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο αριθμό Ελλήνων σε όλη τη σύγχρονη ελληνική Διασπορά. Σχεδόν ένας στους δύο Ελληνοαυστραλούς κατοικεί στη Μελβούρνη, συνολικά περίπου 176.000.

Στη Γερμανία οι περισσότεροι Έλληνες είναι συγκεντρωμένοι στο Ντίσελντορφ, το Αμβούργο, το Ανόβερο, το Βερολίνο, την Κολωνία, το Μόναχο, το Ντόρτμουντ, τη Στουτγάρδη και τη Φραγκφούρτη. Στη Βρετανία, πάνω από 10.000 Έλληνες ζουν στην ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου, οι περισσότεροι στα δυτικά διαμερίσματα (π.χ. Χάιντ Παρκ, Ρίτζεντς Παρκ, Τσέλσι, Κένσινγκτον και Χόλμπορν) και οι υπόλοιποι στις πόλεις Σάντερλαντ, Μάντσεστερ και Μπέρμιγχαμ.

Εκκλησία και κοινοτική οργάνωση

Η κοινοτική οργάνωση, το σχολείο, η εκκλησία και η αλληλοβοήθεια αποτελούν τους βασικούς θεσμούς που διατηρούν και αναπαράγουν την ελληνικότητα και την κοινωνική συνοχή των Ελλήνων της Διασποράς. Η “Κοινότητα” παίζει συνήθως τον κεντρικό ρόλο στη παροικιακή ζωή, με παράδειγμα τη δομή των παλαιότερων ελληνικών παροικιών, όπως για παράδειγμα στην Αίγυπτο και τη Μαύρη Θάλασσα. Σύμφωνα με την παράδοση αυτή, ομάδες ελλήνων παροίκων, συνήθως όσοι είχαν την απαραίτητη οικονομική δυνατότητα να ασχοληθούν με “τα κοινά”, ίδρυναν κοινοτικές οργανώσεις σε κάθε πόλη, και στη συνέχεια η κοινότητα ίδρυε και διαχειριζόταν, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σχολεία, εκκλησίες, πολιτιστικά σωματεία και φιλανθρωπικά ιδρύματα (όπως για παράδειγμα νοσοκομεία, ορφανοτροφεία, γηροκομεία).

Το μοντέλο αυτό ακολουθήθηκε ακόμη και σε πόλεις με σχετικά μικρό αριθμό Ελλήνων. Οι μετανάστες είτε δημιούργησαν κοινοτικές οργανώσεις ή ενσωματώθηκαν στις οργανώσεις που είχαν ήδη δημιουργηθεί στις χώρες όπου εγκαταστάθηκαν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στη Μελβούρνη, προϋπήρχε κοινοτική οργάνωση, και η νέα εισροή αύξησε την εμβέλειά της, ενώ σε άλλες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στη Γερμανία, δημιουργήθηκαν νέες κοινοτικές οργανώσεις, με βάση πάντοτε το ιστορικό μοντέλο.

Σαφώς και υπήρχαν ιδιομορφίες στη φύση της κοινοτικής ζωής κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Η πιο σημαντική έγκειται στο γεγονός ότι οι περισσότερες χώρες υποδοχής παρείχαν κοινωνικές υπηρεσίες και συντάξεις, και συνεπώς, με λίγες μόνο εξαιρέσεις, δεν χρειάζονταν ελληνικά νοσοκομεία, ορφανοτροφεία και γηροκομεία. Από την άλλη πλευρά όμως, επειδή ακριβώς οι χώρες υποδοχής μεταπολεμικά έτειναν στην αφομοίωση των μεταναστών –με εξαίρεση τη Γερμανία– έχουμε ακόμη πιο έντονη δραστηριότητα των κοινοτήτων σε άλλους τομείς: την εκπαίδευση και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

Η μεγαλύτερη κοινοτική οργάνωση στον Καναδά, η Ελληνική Κοινότητα του Μητροπολιτικού Τορόντο, αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα των δραστηριοτήτων των ελληνικών κοινοτήτων της Διασποράς κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Ιδρύθηκε το 1911 και με την εισροή μεταναστών συστάθηκε ως εταιρεία το 1965 και μετατράπηκε επίσημα σε μη κερδοσκοπικό φιλανθρωπικό οργανισμό. Διοικείται από 36 μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, που εκλέγονται κάθε δύο χρόνια από τα μέλη του οργανισμού και από 3 αντιπροσώπους εθνοτοπικών συλλόγων της ευρύτερης περιοχής του Τορόντο. Η Κοινότητα προσφέρει πολλές υπηρεσίες στα μέλη της και την παροικία, όπως προγράμματα κοινωνικής ενσωμάτωσης, θρησκευτικές και κοινωνικές υπηρεσίες, ειδικές υπηρεσίες για ηλικιωμένους, τη νεολαία και τις γυναίκες, ελληνόγλωσση παιδεία, αθλητικά προγράμματα και πολιτιστικές δραστηριότητες. Οι στόχοι της Ελληνικής Κοινότητας του Μητροπολιτικού Τορόντο περιλαμβάνουν τη διατήρηση και διάδοση της ελληνικής γλώσσας, την προώθηση του ελληνικού πολιτισμού και των ελληνικών παραδόσεων, τη συσπείρωση και αντιπροσώπευση της παροικίας της ευρύτερης περιοχής του Τορόντο (άτομα και πρωτοβάθμιους οργανισμούς), την προσφορά φιλανθρωπικής βοήθειας και την εξεύρεση των απαραίτητων οικονομικών πόρων για την ενίσχυση όλων των δραστηριοτήτων του οργανισμού.

Η Ελληνική Κοινότητα του Μητροπολιτικού Τορόντο διαθέτει και διαχειρίζεται τέσσερις ελληνορθόδοξες εκκλησίες (Αγίου Δημητρίου, Αγίας Ειρήνης Χρυσοβαλάντου, Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και Αγίου Ιωάννη), ένα Πολιτιστικό Κέντρο, ένα Κέντρο Νεότητας και ένα Κέντρο Κοινωνικών Υπηρεσιών. Τα βράδια και τα Σάββατα λειτουργούν, επίσης, σε διάφορες τοποθεσίες στο Τορόντο, περίπου 110 τάξεις για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας, συμπεριλαμβανομένης και της διδασκαλίας των ελληνικών ως δεύτερης γλώσσας για συζύγους σε μικτούς γάμους, και άλλους ενδιαφερομένους. Τα σχολεία της Κοινότητας παρακολουθούν 1.400 μαθητές. Η Κοινότητα απασχολεί 25 υπαλλήλους πλήρους απασχόλησης και γύρω στους 115 μερικής απασχόλησης. Επιδοτεί, επίσης, ένα τριετές πρόγραμμα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας στα Πανεπιστήμια του Τορόντο και του Γιόρκ.

Παρόμοιες δραστηριότητες αναλαμβάνουν δεκάδες άλλες κοινότητες Ελλήνων που ζούν στο Εξωτερικό. Αξίζει ξεχωριστή μνεία το φεστιβάλ *Αντίποδες*, που οργανώνει η Ελληνική Κοινότητα στη Μελβούρνη. Πρόκειται για ετήσια εκδήλωση προβολής του ελληνικού πολιτισμού, που ξεκίνησε το 1987 και έχει γίνει ένα από τα κυριότερα πολιτιστικά γεγονότα της Μελβούρνης. Περιλαμβάνει ευρεία κλίμακα εκδηλώσεων, από φεστιβάλ κινηματογράφου μέχρι παραδοσιακό ελληνικό γλέντι.

Πέρα από την κατά τόπους κοινοτική οργάνωση, έχουμε και την ίδρυση, σε ορισμένες χώρες, δευτεροβάθμιων οργανώσεων (ομοσπονδιών). Αυτό αφορά ιδιαίτερα στη Δυτική Ευρώπη, όπου οι ομογενείς ήταν πολιτικοποιημένοι και είχαν αποκτήσει κάποια πείρα από συνδικαλιστικές οργανώσεις πριν μεταναστεύσουν. Η Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων και Κοινοτήτων Σουηδίας δημιουργήθηκε το Δεκέμβριο του 1972 από 5 συλλόγους, και στην κορύφωση της ακμής της, την περίοδο 1980-1981, είχε φτάσει να συμπεριλαμβάνει 52 συλλόγους και κοινότητες, στις οποίες ήταν οργανωμένοι 10.000 Έλληνες, από τους 22.000, συνολικά τότε, της Σουηδίας. Εκείνη ακριβώς την περίοδο της άνθησης της Ομοσπονδίας, αμέσως μετά το 1981, πολλοί από τους Έλληνες της Σουηδίας –και μεταξύ αυτών και στελέχη της Ομοσπονδίας– επέστρεψαν στην Ελλάδα, με συνέπεια να αρχίσει και η καθοδική πορεία της, που συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια, και μόνο το τελευταίο διάστημα έχει σταθεροποιηθεί. Σήμερα στην Ομοσπονδία ανήκουν 40 κοινότητες, που συσπειρώνουν περίπου 8.000 μέλη.

Η Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων στη Γερμανία, που περιλαμβάνει πάνω από 100 κοινοτικές οργανώσεις, είναι αναμφίβολα η πλέον δραστήρια οργάνωση στο πεδίο αυτό σε ολόκληρη την ελληνική Διασπορά. Ιδρύθηκε το 1965 με την άνοδο της μετανάστευσης στη Γερμανία, και το 2005 διοργάνωσε το 19ο τακτικό της συνέδριο. Διατηρεί στενούς δεσμούς με το εθνικό κέντρο και διαθέτει την ανάλογη πολιτικοποίηση, με παρατάξεις κ.λπ., αλλά παράλληλα έχει να επιδείξει άριστη ενημέρωση και γνήσιο προβληματισμό για το μέλλον των Ελλήνων στη Γερμανία, τις σχέσεις τους με την Ελλάδα και την ελλαδική πολιτική απέναντι στη Διασπορά.

Η οργάνωση του Ελληνισμού στις Ηνωμένες Πολιτείες ακολούθησε διαφορετικό δρόμο. Εκεί η εκκλησία κατάφερε να επισκιάσει τις κοινότητες και να επιβληθεί ως η κύρια οργάνωση στον ελληνοαμερικανικό χώρο. Αυτό συνέβη διότι, ιστορικά, η έλλειψη αστικής τάξης στις αρχές του 20ού αιώνα δεν επέτρεψε την εδραίωση ισχυρών κοινοτικών οργανώσεων. Επιπλέον, όταν εμφανίστηκαν μεσοαστικά στρώματα ανάμεσα στην ομογένεια των ΗΠΑ, στην περίοδο του μεσοπολέμου, το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετώπιζαν οι Ελληνοαμερικανοί προερχόταν από τις πιέσεις για αφομοίωση και απόκτηση αμερικανικής ιθαγένειας. Έτσι, λοιπόν, οι προσπάθειες των ηγετών της ομογένειας κινήθηκε προς τη δημιουργία δύο μεγάλων οργανώσεων, της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ, που υιοθέτησαν διαφορετική στάση απέναντι στο φλέγον ζήτημα της αφομοίωσης, η πρώτη υπέρ και η δεύτερη κατά, σε γενικές γραμμές. Αυτό οδήγησε στο να παραμεληθεί ο θεσμός της τοπικής κοινότητας, κατά την εποχή, μάλιστα, που η Ελληνορθόδοξη Αρχιεπισκοπή έκανε σημαντικά οργανωτικά βήματα αυτόνομα, με την έμμεση υποστήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το αποκορύφωμα αυτών των τάσεων ήταν η πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Ιακώβου, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, να θέσει υπό τον έλεγχο της Εκκλησίας τις τοπικές κοινότητες, μετατρέποντάς τις, ουσιαστικά, σε ενορίες. Επιπλέον, έχοντας επικεφαλής τον δραστήριο και χαρισματικό Ιάκωβο, η Αρχιεπισκοπή αύξησε θεαματικά το κύρος της στους κόλπους της ομογένειας, με αποτέλεσμα οι αμερικανικές κυβερνήσεις, υπολογίζοντας το σημαντικό ρόλο που παίζει η θρησκεία στη δημόσια ζωή της χώρας, να θεωρήσουν τον Αρχιεπίσκοπο ως ανεπίσημο ηγέτη των Ελληνοαμερικανών.

Η Αρχιεπισκοπή, όταν ιδρύθηκε το 1922 με έδρα τη Νέα Υόρκη, κάλυπτε όχι μόνο τις ΗΠΑ, αλλά ολόκληρη τη Βόρεια και Νότια Αμερική. Το 1996, με την παραίτηση του Αρχιεπισκόπου Ιακώβου, το Οικουμενικό Πατριαρχείο προχώρησε στην αναδιοργάνωση της Εκκλησίας, δημιουργώντας ξεχωριστές Αρχιεπισκοπές στον Καναδά, την Κεντρική και

τη Νότια Αμερική. Σήμερα στις ΗΠΑ η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία αποτελείται από την αρχιεπισκοπική περιοχή της Νέας Υόρκης και 8 μητροπόλεις, 540 ενορίες με 800 ιερείς, και σχεδόν ενάμισι εκατομμύριο πιστούς. Η Αρχιεπισκοπή διαθέτει Θεολογική Σχολή, Πανεπιστημιακή Σχολή, ιδρύματα για παιδιά και υπερήλικες, γυναικεία φιλανθρωπική οργάνωση και δύο οργανώσεις, με μέλη ομογενείς που έχουν συνεισφέρει στην Αρχιεπισκοπή.

Ανάλογες είναι και οι δραστηριότητες της Εκκλησίας στις άλλες χώρες. Στην Αυστραλία η εκεί Αρχιεπισκοπή διαθέτει περίπου 100 ενορίες, θεολογική σχολή (που ιδρύθηκε το 1986) και διάφορα φιλανθρωπικά ιδρύματα. Στον Καναδά η Αρχιεπισκοπή έχει πάνω από 80 ενορίες. Ανάλογη είναι και η κατάσταση στη Δυτική Ευρώπη.

Δίπλα στις κοινότητες λειτουργούν πολλές συσσωματώσεις: ομογενειακά αθλητικά σωματεία, πολιτιστικές οργανώσεις και τοπικοί σύλλογοι, που συσπειρώνουν ομογενείς με κοινό τόπο καταγωγής. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι έλληνες μετανάστες μεταπολεμικά προήλθαν από τη βόρεια και νησιωτική Ελλάδα, οι περιοχές αυτές διαθέτουν και τις μεγαλύτερες τοπικές ή εθνικοτοπικές οργανώσεις. Στην Αυστραλία, τις ΗΠΑ και τον Καναδά οι οργανώσεις των Μακεδόνων, κατά πρώτο λόγο, και των Ηπειρωτών, κατά δεύτερο, είναι οι πολυπληθέστερες. Σημαντικό ρόλο στη συσπείρωση της ομογένειας παίζουν οι εφημερίδες και τα περιοδικά της, καθώς και ραδιοφωνικά και τηλεοπτικά προγράμματα.

Σε πολλές πόλεις υπάρχει μια σειρά από διαφορετικές ελληνικές οργανώσεις, ανάλογα και με τα ειδικά ενδιαφέροντα των ομογενών. Στο Μόναχο, για παράδειγμα, φιλοξενούνται στο κτίριο του Ελληνικού Κέντρου εκατοντάδες συνεδριάσεις φορέων, εθνικοτοπικών συλλόγων και σχολικών επιτροπών. Στον ίδιο χώρο, εκτός από την Ελληνική Κοινότητα, στεγάζονται ο σύλλογος Ποντίων, ο Πανθεσσαλικός, ο σύλλογος *Μακεδονία* και οι Θρακιώτες, ενώ έχουν περουσιακά στοιχεία πολλοί άλλοι σύλλογοι και φορείς, όπως η ΕΛΜΕ, οι Σερραίοι, η Φιλαρμονία, οι Σύλλογοι Γονέων, η Ηπειρωτική Κοινότητα κ.λπ. Το Κέντρο διαθέτει και δανειστική βιβλιοθήκη, με εκατοντάδες βιβλία γενικότερου και ειδικότερου ενδιαφέροντος. Η Κοινότητα διαθέτει τους χώρους της και για άλλες εκδηλώσεις και δραστηριότητες: βοηθητικά μαθήματα σε έλληνες μαθητές και αλλοδαπούς, χορωδία, μουσικές ομάδες, ομάδα ζωγραφικής και φωτογραφίας κ.ά.

Πολιτική δραστηριότητα

Οι πολιτικές και ιδεολογικές διεργασίες στις διάφορες χώρες, όπου κατευθύνθηκαν οι έλληνες μετανάστες μεταπολεμικά, καθορίζονται από τη σχέση τους με τη χώρα υποδοχής και την πολιτική της απέναντι στους ξένους μετανάστες. Σε γενικές γραμμές, πάλι ο Ελληνισμός της ΗΠΑ αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση, οι ομογενείς στην Αυστραλία και τον Καναδά έχουν πολλές ομοιότητες, ενώ οι Έλληνες στη Γερμανία έχουν τη στενότερη σχέση με την Ελλάδα, γεγονός που επηρεάζει και τις πολιτικές και ιδεολογικές τους διεργασίες. Η κοινωνική και γεωγραφική προέλευση και ο χρόνος μετανάστευσης είναι επιπρόσθετοι σημαντικοί παράγοντες.

Οι Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στις ΗΠΑ στη δεκαετία του 1950 ήταν στην πλειονότητά τους κοινωνικά και πολιτικά συντηρητικοί, και ενσωματώθηκαν σε μια κοινωνία αφενός με έντονο αντικομμουνιστικό κλίμα και αφετέρου αξιόλογη οικονομική ανάπτυξη και ευμάρεια. Επιπλέον, η παλιά, μικρή, αλλά δραστήρια ελληνοαμερικανική Αριστερά είχε αποδυναμωθεί σημαντικά. Το γενικότερο κλίμα λοιπόν συνέβαλε στην ιδεολογική και συντηρητική στροφή του μεγαλύτερου μέρους των νέων μεταναστών, καθώς και συνολικά της ελληνοαμερικανικής ομογένειας. Ενώ στην εποχή του Μεσοπόλεμου οι Ελ-

ληνοαμερικανοί ψήφισαν υπέρ του Δημοκρατικού Κόμματος, στις δεκαετίες 1950 και 1960 ένα τμήμα τους στράφηκε στους Ρεπουμπλικανούς. Η υποστήριξη, που προσέφερε η πλειοψηφία της ομογένειας και οι κυριότερες οργανώσεις της (Αρχιεπισκοπή, ΑΧΕΠΑ) στην απριλιανή δικτατορία (1967-1974), δείχνει πως οι πολιτικές και ιδεολογικές διαθέσεις ευνοούσαν ακραίες, αντιδραστικές, πλέον, θέσεις.

Παρόλα αυτά, η πλειοψηφία των Ελληνοαμερικανών παρέμεινε στο πλευρό του Δημοκρατικού Κόμματος, και ορισμένοι ομογενείς δεύτερης και τρίτης γενιάς, δηλαδή όχι ανάμεσα στους μετανάστες της μεταπολεμικής περιόδου, άρχισαν να εκλέγονται στα εθνικά και περιφερειακά σώματα των ΗΠΑ. Οι μετανάστες της μεταπολεμικής περιόδου, ιδιαίτερα ευαίσθητοι στο θέμα της εθνικής ταυτότητας, έπαιξαν μεγάλο ρόλο στην ανάδειξη των ελληνοαμερικανών πολιτικών. Πρώτος ήταν ο Τζον Μπραδήμας από την Ιντιάνα, που υπηρέτησε ως βουλευτής για μια εικοσαετία (1960-1980). Ο Πολ Σαρμπάνης, γιος μεταναστών από την Πελοπόννησο, ήταν ο πρώτος Ελληνοαμερικανός που εξελέγη γερουσιαστής (το 1976 στην πολιτεία του Μέριλαντ, αφού υπηρέτησε ως βουλευτής από το 1970). Τον ακολούθησε στη Γερουσία το 1978 ο Πολ Τσόνγκας από τη Μασαχουσέτη. Ο πρώτος ρεπουμπλικανός ελληνοαμερικανός βουλευτής ήταν ο Λιούις Άρθουρ “Σκιπ” Μπαφάλης, που θήτευσε κατά την περίοδο 1973-1974. Τέλος, η πρώτη Ελληνοαμερικανίδα που αναδείχθηκε σε πολιτικά αξιώματα ήταν η Ολυμπία Σνόου. Η Σνόου εξελέγη στην πολιτεία του Μέιν το 1979, και όταν έληξε η θητεία της, το 1994, εξελέγη μέλος της Γερουσίας, θέση που συνεχίζει να κατέχει ως σήμερα. Παράλληλα, στη δεκαετία του ’70 αρκετοί Ελληνοαμερικανοί εξελέγησαν κυβερνήτες πολιτειών και δήμαρχοι μεγάλων πόλεων.

Ένας από αυτούς ήταν και ο Μάικλ Δουκάκης από τη Μασαχουσέτη, που το καλοκαίρι του 1987 επελέγη ως υποψήφιος του Δημοκρατικού Κόμματος για την προεδρία των ΗΠΑ στις εκλογές του 1988. Η επιλογή αυτή, που αποτέλεσε, ασφαλώς, κορυφαίο γεγονός στην πορεία της ιστορίας των Ελλήνων στις ΗΠΑ, σήμανε συναγερμό στην ομογένεια. Αν και δεν τον υποστήριξαν όλοι οι Ελληνοαμερικανοί, η επιλογή του εκλήφθηκε ως συλλογική καταξίωση και πηγή υπερηφάνειας για την ελληνοαμερικανική κοινότητα και γενικότερα την ελληνική Διασπορά. Η χρηματοδότηση της προεκλογικής του εκστρατείας από την ομογένεια θεωρείται σημαντική, χωρίς, όμως, να υπάρχουν επίσημα στοιχεία.

Οι ιδιαίτερες συνθήκες στις Ηνωμένες Πολιτείες, τέλος, επέτρεψαν στην ομογένεια να σταθεί στο πλευρό της Κύπρου και της Ελλάδας το 1974, μετά την τουρκική εισβολή. Η κρίση σήμανε την κινητοποίηση ολόκληρης της ελληνικής Διασποράς, αλλά είχε ιδιαίτερο αντίκτυπο στις ΗΠΑ, επειδή οι ομογενείς βρέθηκαν σε θέση να επηρεάσουν την εξωτερική πολιτική μιας χώρας που έπαιζε καθοριστικό γεωπολιτικό ρόλο στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Οι συντονισμένες ενέργειες των Ελληνοαμερικανών έφεραν στο προσκήνιο το επονομαζόμενο “ελληνοαμερικανικό λόμπι” (η λέξη σημαίνει “προθάλαμος” και παραπέμπει, μεταφορικά, στο χώρο όπου εντεταλμένοι εκπρόσωποι ομάδων ψηφοφόρων έρχονται σε επαφή με γερουσιαστές και βουλευτές, εκφράζοντας διάφορα αιτήματα). Το ελληνοαμερικανικό λόμπι ήταν ουσιαστικά μια συνεργασία τεσσάρων διαφορετικών παραγόντων: μιας ομάδας εκλεγμένων αντιπροσώπων, ενός αριθμού οργανώσεων που σχηματίστηκαν ειδικά για να ασκήσουν πίεση στο Κογκρέσο (δηλαδή τη Γερουσία και τη Βουλή) και παράλληλα για να κινητοποιήσουν την ομογένεια, μια σειρά από μεγάλες ομογενειακές οργανώσεις και, τέλος, μικρότερες ελληνοαμερικανικές επιτροπές τοπικής εμβέλειας, που σχηματίστηκαν ειδικά για να συμβάλουν στην κινητοποίηση.

Το αποτέλεσμα της ευρείας αυτής ομογενειακής κινητοποίησης ήταν εντυπωσιακό.

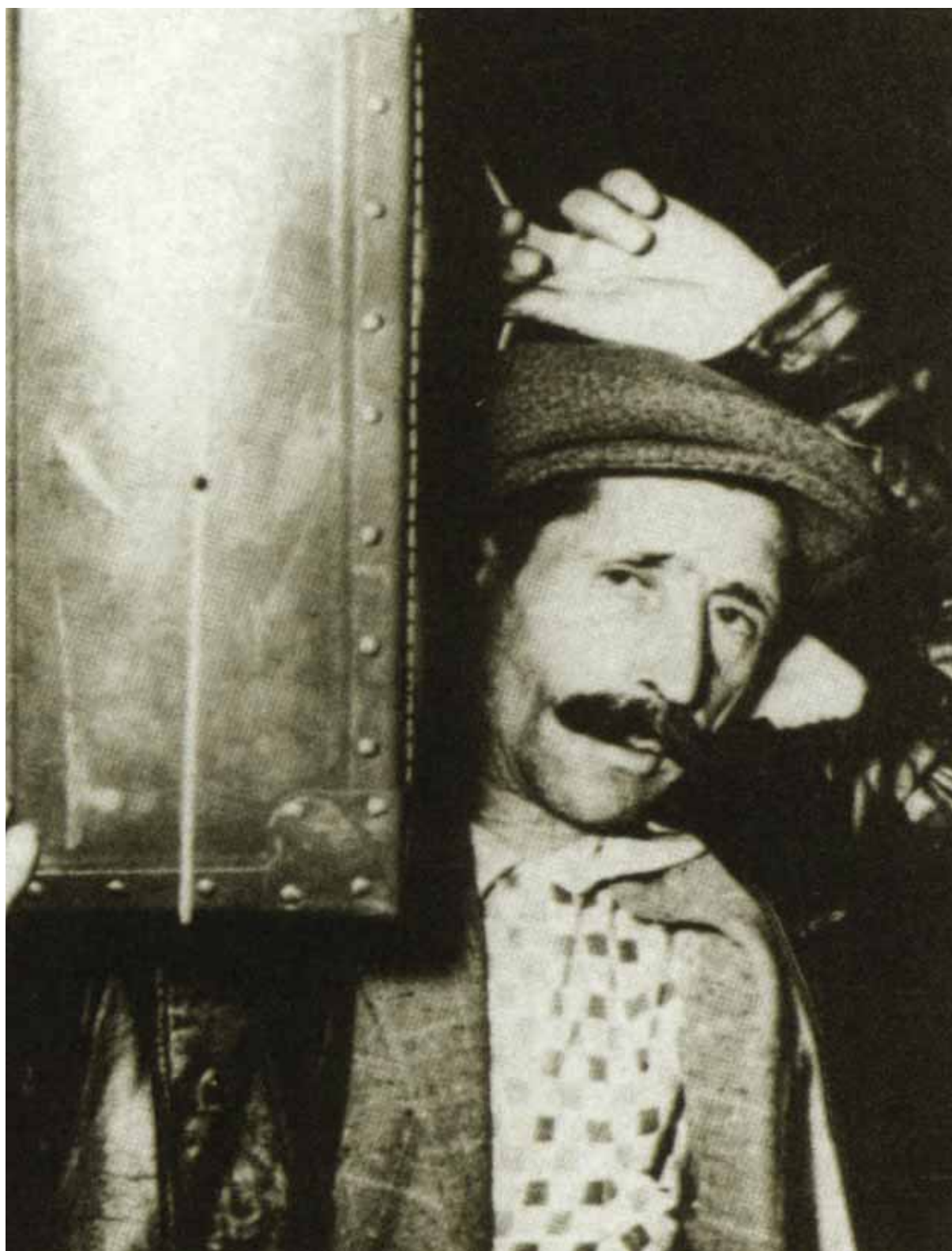
Οι νόμοι που διέπουν την πώληση αμερικανικών όπλων απαγορεύουν τη χρήση τους για επιθετικούς σκοπούς έξω από τα σύνορα· συνεπώς, η χρήση αμερικανικών όπλων από την Τουρκία στην Κύπρο ήταν παράνομη. Το ελληνοαμερικανικό αίτημα, λοιπόν, ήταν η αποκατάσταση της έννομης τάξης. Αυτό είχε σημαντική απήχηση στο Κογκρέσο, που ήταν σε θέση να αντικρούσει τις απόψεις του προέδρου Ρίτσαρντ Νίξον σε μια στιγμή που αυτός υποχρεώθηκε να παραιτηθεί. Ο αντικαταστάτης του, πρόεδρος Τζέραλντ Φορντ, και ο πανίσχυρος υπουργός Εξωτερικών Χένρι Κίσινγκερ προσπάθησαν να εμποδίσουν το λόμπι, χωρίς όμως να βρουν ανταπόκριση στο Δημοκρατικό Κογκρέσο. Έτσι, το φθινόπωρο του 1975 η Βουλή και η Γερουσία ψήφισαν την επιβολή “εμπάργκο” στην Τουρκία, χάρη στην επιμονή του ελληνοαμερικανικού στοιχείου και χάρη στην ενεργή στήριξη σημειώτων Δημοκρατικών γερουσιαστών και βουλευτών. Η άρση του εμπάργκο έγινε το 1978, όταν ο πρόεδρος Κάρτερ κατάφερε να επιβάλει τις θέσεις της κυβέρνησης.

Στον Καναδά οι πολιτικές και ιδεολογικές διεργασίες στους κόλπους της ομογένειας τείνουν σε λιγότερο συντηρητικές θέσεις σε σύγκριση με τις ΗΠΑ, αφού το πολιτικό κλίμα στη χώρα αυτή χαρακτηριζόταν, μετά το μετριοπαθή συντηρητισμό της δεκαετίας του 1950, από μια φιλελεύθερη εσωτερική και εξωτερική πολιτική. Σε γενικές γραμμές οι Ελληνοκαναδοί υποστηρίζουν το Φιλελεύθερο Κόμμα, που προωθεί στο εσωτερικό την εφαρμογή πολυπολιτισμικής πολιτικής. Εδώ και τρεις δεκαετίες στις καναδικές εκλογές εκλέγονται συνήθως 2-3 ελληνοκαναδοί βουλευτές με το Φιλελεύθερο Κόμμα. Εξάλλου στον Καναδά υπήρξε αξιόλογη κινητοποίηση και κατά της απριλιανής δικτατορίας.

Οι Ελληνοκαναδοί έχουν να επιδείξουν έντονη πολιτική δραστηριότητα γύρω από τα ζητήματα της Κύπρου και της Μακεδονίας. Το 1982 ιδρύθηκε το Ελληνοκαναδικό Κογκρέσο, που λειτουργεί ως συντονιστικό όργανο στις προσπάθειες της ομογένειας να κινητοποιηθεί και να επηρεάσει την καναδική εξωτερική πολιτική. Σημειώνουμε πως υπήρξαν σημαντικές κινητοποιήσεις στο Τορόντο γύρω από το Μακεδονικό Ζήτημα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, λόγω των παράλληλων κινήσεων της ισχυρής σλαβομακεδονικής κοινότητας στην πόλη αυτή.

Οι πολιτικές και ιδεολογικές διεργασίες στον Ελληνισμό της Αυστραλίας είναι παρόμοιες με αυτές στον Καναδά, και μάλιστα πιο έντονα “προοδευτικές” λόγω του πολιτικού κλίματος στη χώρα αυτή, όπου τα δύο μεγάλα κόμματα είναι το Εργατικό και το Φιλελεύθερο (συντηρητικό). Ιστορικά οι ομογενείς έχουν ταυτιστεί με το Εργατικό Κόμμα, αλλά τμήμα τους υποστηρίζει και το Φιλελεύθερο. Από τη δεκαετία του 1980 άρχισαν να εκλέγονται πολιτειακοί και ομοσπονδιακοί ελληνοαυστραλοί βουλευτές και γερουσιαστές, και σύντομα ορισμένοι κατέλαβαν υπουργικές θέσεις σε πολιτειακό και ομοσπονδιακό επίπεδο. Το 1987, για παράδειγμα, υπήρχαν πέντε ομοσπονδιακοί βουλευτές (Α. Θεοφάνους, Π. Μόρις, Α. Μόρις, Ν. Μπόλκους, Γ. Γεωργίου). Είναι, εξάλλου, γνωστές και οι κινητοποιήσεις των Ελληνοαυστραλών κατά της απριλιανής δικτατορίας, αλλά ιδίως γύρω από το Κυπριακό και το Μακεδονικό. Στη Μελβούρνη η παρουσία σλαβομακεδονικής εθνότητας έχει προσδώσει ακόμα πιο έντονο χαρακτήρα στις κινητοποιήσεις αυτές.

Στη Γερμανία (καθώς και τη Σουηδία και το Βέλγιο) το πολιτικό κλίμα στην ομογένεια χαρακτηρίζεται από μια ευρύτατη ενασχόληση με την ελλαδική πολιτική, πολύ περισσότερο σε σχέση με τις άλλες μεγάλες ελληνικές κοινότητες στη Διασπορά. Πέρα από κινητοποιήσεις κατά της δικτατορίας του 1967 και γύρω από τα εθνικά θέματα, είναι χαρακτηριστικό πως τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα είναι σε άμεση και τακτική επαφή με την ομογένεια των χωρών αυτών και ιδιαίτερα της Γερμανίας. Το 2004, μάλιστα, είχαμε

319

και το φαινόμενο επίσημων προεκλογικών ομιλιών από αρχηγούς ελλαδικών κομμάτων στη Γερμανία. Αντίστοιχα, υπάρχουν στην Ομοσπονδιακή Γερμανία και μεμονωμένες περιπτώσεις πολιτικών ελληνικής καταγωγής. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στην πολιτική αφομοιωτισμού έναντι των ξένων, που εφαρμόζει κατά τα τελευταία χρόνια η χώρα αυτή, με αρκετή, πάντως, καθυστέρηση σε σύγκριση με τις αγγλοσαξονικές χώρες.

Οι δεσμοί με την Ελλάδα

Οι δεσμοί της μεταπολεμικής Διασποράς με το εθνικό κέντρο επηρεάζονται αφενός από την πολιτική της χώρας υποδοχής και αφετέρου από την πολιτική κατάσταση και τη συγκεκριμένη πολιτική της Ελλάδας. Άλλοι παράγοντες, όπως ο βαθμός κοινοτικής οργάνωσης και συνοχής του ελληνικού στοιχείου στο Εξωτερικό, η γεωγραφική απόσταση από την Ελλάδα, αλλά και τα τεχνολογικά μέσα που διευκολύνουν την επαφή των ομογενών με την πατρίδα καταγωγής τους, παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο.

Η πολιτική ιστορία της μεταπολεμικής Ελλάδας γνώρισε έντονες διακυμάνσεις και συνέβαλε στη διατήρηση στενών σχέσεων μεταξύ Διασποράς και εθνικού κέντρου. Κατά πρώτο λόγο τα λεγόμενα εθνικά ζητήματα, όπως π.χ. το Κυπριακό, οι κατά καιρούς εντάσεις στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Μακεδονικό, έφεραν τους ομογενείς στο πλευρό της Ελλάδας με πολύ έντονο τρόπο.

Κατά δεύτερο λόγο το ελληνικό κράτος επιδίωξε, με μια σειρά πολιτικών πρωτοβουλιών, να συσφίξει τους δεσμούς ανάμεσα στην ομογένεια και το εθνικό κέντρο. Μπορεί να μην ευδοκίμησαν όλες οι πρωτοβουλίες της Αθήνας, μερικές απέτυχαν και σίγουρα πολλές έμειναν στα λόγια, αλλά το σημαντικό στοιχείο εδώ είναι το γεγονός ότι κατά την τελευταία πεντηκονταετία, και ιδιαίτερα μετά τη μεταπολίτευση του 1974, το εθνικό κέντρο άρχισε να υπολογίζει σοβαρά τον παράγοντα Διασπορά. Η μεταπολίτευση έφερε στην επικαιρότητα και τον καθορισμό της σχέσης εθνικού κέντρου και Διασποράς και τη διαμόρφωση μιας μη ελλαδοκεντρικής, αμφίδρομης και ισότιμης σχέσης της Ελλάδας και της οργανωμένης ομογένειας. Στην πράξη, το εγχείρημα να ακολουθηθεί ελληνοκεντρική, αλλά όχι ελλαδοκεντρική πολιτική, προσκρούει στον καθοριστικό ρόλο που παίζουν το κράτος και τα πολιτικά κόμματα στη δημόσια ζωή της χώρας και στην ανομοιογένεια ως προς τον χαρακτήρα και την οργανωτική διάρθρωση των κατά τόπους ελληνικών κοινοτήτων.

Το 1983 η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στη δημιουργία της Γενικής Γραμματείας του Αποδήμου Ελληνισμού (ΓΓΑΕ), μια πρωτοβουλία που αντανάκλouse τη διαμόρφωση μιας ενιαίας εθνικής και κοινωνικής ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής. Το εθνικό σκέλος αυτής της πολιτικής συνίσταται στον καλύτερο συντονισμό των ομογενειακών προσπαθειών για τη στήριξη της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, ενώ το κοινωνικό αφορά στην επίλυση των χρόνιων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες του Εξωτερικού, όταν έρχονταν αντιμέτωποι με τα γρανάζια της ελλαδικής γραφειοκρατείας και την αδιαφορία της κρατικής μηχανής. Η ΓΓΑΕ, άλλωστε, υπάγεται στο Υπουργείο Εξωτερικών και εποπτεύεται από τον εκάστοτε αναπληρωτή υπουργό ή υφυπουργό Εξωτερικών. Πάντως αποτελεί αυτόνομη δημόσια υπηρεσία, με επικεφαλής γενικό γραμματέα, και διαθέτει ξεχωριστό τακτικό προϋπολογισμό.

Το Συμβούλιο του Αποδήμου Ελληνισμού (ΣΑΕ) αποτελεί, σύμφωνα με την ιδρυτική του διακήρυξη, ένα σχετικά πρόσφατο «παγκόσμιο, αυτόνομο, μη κυβερνητικό οργανισμό», που ενώνει Έλληνες και φιλέλληνες. Ιδρύθηκε το 1995 με προεδρικό διάταγμα της

ελληνικής πολιτείας ως συμβουλευτικό και εισηγητικό όργανο των ελλαδικών κυβερνήσεων για τα βασικά θέματα των απανταχού ομογενών. Μετά από τροποποίηση του προεδρικού διατάγματος, το Νοέμβριο του 1999, που περιλήφθηκε στο άρθρο 108 του Συντάγματος, το ΣΑΕ ανακηρύχτηκε σε επίσημο φορέα εκπροσώπησης της ομογένειας στην ελληνική πολιτεία.

Μέλη του ΣΑΕ είναι εκπρόσωποι ομογενειακών οργανώσεων, οι οποίοι κάθε δύο χρόνια συνεδριάζουν στη Θεσσαλονίκη και εκλέγουν 11μελές προεδρείο. Το προεδρείο περιλαμβάνει τον πρόεδρο, τον αναπληρωτή πρόεδρο, τους τέσσερεις αντιπροέδρους-συntonιστές γεωγραφικών περιφερειών και έναν αντιπρόεδρο για “θέματα Κύπρου”. Η πρώτη συνέλευση του ΣΑΕ πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 1995, και πρόεδρος εξελέγη ο ελληνοαμερικανός επιχειρηματίας Άντριου (Ανδρέας) Άθηνς. Για την καλύτερη συνεργασία του κράτους με το ΣΑΕ δημιουργήθηκε ειδική μόνιμη επιτροπή της ελληνικής Βουλής, αρμόδια για τα θέματα του απόδημου Ελληνισμού. Παράλληλα, το 1996, δημιουργήθηκε η λεγόμενη Παγκόσμια Διακοινοβουλευτική Ένωση του Ελληνισμού, που αποτελείται από όσους ομογενείς έχουν εκλεγεί ομοσπονδιακοί ή πολιτειακοί βουλευτές στις χώρες όπου είναι εγκατεστημένοι.

Το ΣΑΕ αντιμετώπισε πάρα πολλά προβλήματα στα πρώτα του χρόνια και εκκρεμούν ακόμα πολλές προτάσεις για την αναβάθμισή του. Στη βάση των προβλημάτων του ήταν η αντίφαση ανάμεσα στο μη κυβερνητικό του χαρακτήρα και το βασικό ρόλο που διατηρεί το ελλαδικό κράτος στις διαδικασίες της συγκρότησής του. Άλλα ζητήματα, που αποτέλεσαν τροχοπέδη στην ανάπτυξή του, ήταν το βάρος που δόθηκε σε κάποιες ομογενειακές οργανώσεις αμφισβητήσιμης αντιπροσωπευτικότητας, η συγκεντρωτική αντίληψη και επιμονή σε μια εκ των άνω καθοδήγηση, καθώς και η συχνή συνεδριακή πολυτέλεια. Και εδώ, όμως, πρέπει να σημειώσουμε την αξία και τις προοπτικές του θεσμού αυτού, που θα φανούν όταν αποκρυσταλλωθεί η ομαλή λειτουργία του.

Ανάμεσα στους παράγοντες της τεχνολογίας που συνενώνουν τους απανταχού ομογενείς είναι, εκτός από τη διευρυνόμενη χρήση του ηλεκτρονικού διαδικτύου, και η δορυφορική τηλεόραση, που επιτρέπει στα κρατικά και ιδιωτικά τηλεοπτικά κανάλια να μεταδίδουν τα προγράμματά τους στο Εξωτερικό. Η αμεσότητα της τηλεοπτικής εικόνας είναι ένα νέο σημαντικό στοιχείο, που φέρνει πιο κοντά την Ελλάδα και τη Διασπορά. Σωστά αναφέρει η ΕΡΤ στην ιστοσελίδα της ότι το δορυφορικό της πρόγραμμα αποτελεί έναν από τους βασικότερους επικοινωνιακούς μηχανισμούς που διατηρεί ζωντανή την ελληνική γλώσσα και διασώζει την ιστορική μνήμη στις εστίες του απόδημου Ελληνισμού. Αλλά και εδώ υπάρχουν αιτήματα και προτάσεις, που έχουν κατά καιρούς υποβάλει ομογενειακοί φορείς, με σκοπό τη βελτίωση των προγραμμάτων και την καλύτερη προσαρμογή τους στις ανάγκες των ομοεθνών της Διασποράς.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί μια τεράστια σημασία πτυχή της πολιτικής του ελληνικού κράτους απέναντι στους Έλληνες του Εξωτερικού: ο συντονισμός της ελληνόφωνης εκπαίδευσης με την αποστολή δασκάλων, την παροχή κατάλληλου υλικού κ.ά. Το 1987 συγκροτήθηκε επιτροπή για να συντάξει προσχέδιο νόμου για την εκπαίδευση και την παιδεία των Ελληνοπαίδων του Εξωτερικού. Οι εργασίες της επιτροπής οδήγησαν τελικά το 1996 σε νόμο, που για τους ειδικούς αποτελεί ορόσημο μιας νέας αντιμετώπισης του προβλήματος της ελληνικής παιδείας. Ο νόμος αυτός λαμβάνει υπόψη τα νέα δεδομένα, όπως την πολυπολιτισμικότητα, τον πλουραλισμό και την πολιτισμική ιδιαιτερότητα στο χώρο της Διασποράς. Πρόκειται για τις απαρχές μιας προσέγγισης, που αφήνει πίσω τα

παλιά ελλαδοκεντρικά μοντέλα και προωθεί στη θέση τους μια ευρύτερα ελληνοκεντρική θεώρηση της παιδείας στο Εξωτερικό. Χωρίς αμφιβολία, πέρα από αυτή την ευέλικτη και ρεαλιστική θεωρητική προσέγγιση, παραμένουν ανοικτά πολλά ζητήματα σχετικά με την πρακτική εφαρμογή της ελληνόφωνης παιδείας, όπως για παράδειγμα η χρηματοδότηση, το προσωπικό, το περιεχόμενο και η καταλληλότητα της διδακτικής ύλης. Σημαντική προσφορά στη μελέτη του φαινομένου της εκπαίδευσης στη Διασπορά προσφέρει το Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Παλιννόστηση και επανένταξη στον ελλαδικό κοινωνικό περίγυρο

Η παλιννόστηση από το Εξωτερικό αποτελεί παράλληλο με τη μετανάστευση και μόνιμο στοιχείο στην ιστορία του Ελληνισμού του 20ού αιώνα. Ο ακριβής προσδιορισμός της παλιννόστησης κατά τις πρώτες δύο δεκαετίες μετά τον εμφύλιο είναι δύσκολος, επειδή το ελληνικό κράτος δεν κατέγραφε παλιννοστούντες πριν το 1968. Πάντως, μελετητές, όπως η Ήρα Έμκε-Πουλοπούλου και ο Ιωάννης Χασιώτης, έχουν συμβάλει με τις εργασίες τους στην επιστημονική εξακρίβωση του φαινομένου της μεταπολεμικής μετανάστευσης.

Τη δεκαετία του 1950 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1966 ήρθαν στην Ελλάδα περίπου 70.000 Έλληνες από την Αίγυπτο και άλλες χώρες της Αφρικής, και μερικές χιλιάδες Έλληνες της Κωνσταντινούπολης (μετά το πογκρόμ του 1955). Την ίδια εποχή, περίπου, άρχισαν να επαναπατρίζονται και οι έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες από την Ανατολική Ευρώπη και τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, και με αυξανόμενους ρυθμούς από τις αρχές της επόμενης δεκαετίας άρχισαν να επιστρέφουν στην Ελλάδα χιλιάδες μετανάστες, κυρίως από εκείνους που είχαν ακολουθήσει τα μεγάλα μεταπολεμικά μεταναστευτικά κύματα προς τη Δυτική Ευρώπη. Μόνο στο διάστημα 1968-1977 (για το οποίο και διαθέτουμε στατιστικά στοιχεία) επαναπατρίστηκαν 237.500 άτομα, από τα οποία τα μισά προέρχονταν από την Ομοσπονδιακή Γερμανία. Οι επαναπατριsmοί αυξήθηκαν και στα επόμενα χρόνια: το 1980 ο συνολικός αριθμός των παλιννοστησάντων έφτασε τα 390.000 άτομα.

Οι παλιννοστήσεις έχουν σχέση περισσότερο με παράγοντες στις χώρες υποδοχής και λιγότερο με την Ελλάδα. Στην περίπτωση π.χ. της επιστροφής των “φιλοξενούμενων εργατών” της Δυτικής Ευρώπης θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν για τους αλλοδαπούς μετά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου της βιομηχανικής ανασυγκρότησης των χωρών φιλοξενίας και την οικονομική ύφεση του 1973. Τα προβλήματα αυτά, ιδιαίτερα στην ενωμένη Γερμανία, αφορούν στο εργασιακό καθεστώς, τη διογκούμενη ανεργία, την περικοπή των κοινωνικών παροχών, αλλά και τη συνακόλουθη εχθρότητα του ντόπιου εργατικού στοιχείου έναντι των ξένων.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 οι ελληνικές κυβερνήσεις άρχισαν να παίρνουν μερικά μέτρα, που ενθάρρυναν και την παλιννόστηση και την εισαγωγή κεφαλαίων των επαναπατριζομένων. Τα μέτρα αυτά –οικονομικά κίνητρα, εργασιακές και στρατολογικές διευκολύνσεις, διασφάλιση ασφαλιστικών δικαιωμάτων κ.λπ.– δεν αποβλέπουν μόνο σε οικονομικούς στόχους, αλλά στοχεύουν και στην αντιμετώπιση της δημογραφικής στασιμότητας της χώρας.

Παρά τις προσπάθειες των ελληνικών Αρχών, οι δυσκολίες εύρεσης εργασίας και επαναπροσαρμογής των πρώην φιλοξενούμενων ελλήνων εργατών, ιδιαίτερα της Γερμανίας, εξακολουθούν για πολλούς να είναι ανυπέρβλητες. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό

Ευχές για Καλή Αντάμωση από την Αυστραλία. Πρεσβεία της Αυστραλίας

με την καθιέρωση, το 1988, του δικαιώματος της ελεύθερης εγκατάστασης των μετακινούμενων εργαζομένων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όχι μόνο ανέστειλε τις παλιννοστήσεις, αλλά επιπλέον προκάλεσε και την επιστροφή ή τη μετανάστευση στη Δυτική Ευρώπη μερικών δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων.

Απο τη δεκατία του 1970 σημειώθηκαν μαζικοί επαναπατρισμοί των πολιτικών προσφύγων του Εμφυλίου Πολέμου. Από το σύνολο της κατηγορίας αυτής των ελλήνων αποδήμων επέστρεψαν στην Ελλάδα, ως τα τέλη του 1990, 34.000 άτομα. Οι επαναπατρισμοί αυτοί άρχισαν όταν τα χρονικά περιθώρια για την προσαρμογή των πολιτικών προσφύγων στις κοινωνίες, που τους φιλοξένησαν ως τότε, εμφανίζονταν πια, εξαιτίας της προχωρημένης τους ηλικίας, αρκετά περιορισμένα. Από την άλλη μεριά υπήρχαν και τα πιεστικά ατομικά και οικογενειακά προβλήματα που επέβαλαν την παλιννόστηση, έστω και κάτω από όχι ιδιαίτερα ευμενείς όρους.

Η γενίκευση, ωστόσο, των επαναπατρισμών αυτών ευνοήθηκε κυρίως από τις ειδικές διακρατικές συμφωνίες της Ελλάδας με τις περισσότερες από τις χώρες φιλοξενίας (Σοβιετική Ένωση, Βουλγαρία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία και Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας). Με τις συμφωνίες αυτές διευθετήθηκαν τα περισσότερα από τα ιδιό-

μορφα συνταξιοδοτικά προβλήματα των πολιτικών προσφύγων και εκείνα που σχετίζονταν με τη μεταφορά των οικονομιών και της κινητής τους περιουσίας. Με ειδικά, εξάλλου, νομοθετικά μέτρα (1985) οι επαναπατριζόμενοι εντάχθηκαν και στους ελλαδικούς ασφαλιστικούς οργανισμούς. Σημαντικό τμήμα του ελληνικού αυτού στοιχείου δεν πρόκειται να εγκαταλείψει τα ανατολικοευρωπαϊκά κράτη, είτε εξαιτίας της κοινωνικής του ενσωμάτωσης είτε εξαιτίας των δυσκολιών που δημιουργούν στη διασφάλιση της συνταξιοδότησης και των περιουσιακών του στοιχείων τα ασύμβατα, ακόμη, δημοσιονομικά συστήματα των χωρών φιλοξενίας.

Η παλιννόστηση από την Αυστραλία, τη Βόρεια και τη Νότια Αμερική μεταξύ του 1968 και του Σεπτεμβρίου του 1977 ξεπερνούσε τα 55.000 άτομα. Το φαινόμενο οφείλεται κυρίως σε συναισθηματικούς λόγους, όπως τονίζει ο Ι. Χασιώτης. Στην Αυστραλία, ως τις αρχές, βέβαια, της δεκαετίας του 1970, τις τάσεις επαναπατριsmού τις υπέθαλπε και η αφομοιωτική πολιτική, την οποία προσπάθησαν να εφαρμόσουν οι ομοσπονδιακές και οι τοπικές αυστραλιανές κυβερνήσεις έναντι των μεταναστών οι οποίοι δεν ήταν “αγγλοκελτικής” προέλευσης. Αλλά και μετά την εγκατάλειψη της ανεπιτυχούς αυτής πολιτικής και την αποδοχή του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα της χώρας (μετά το 1975) η παλιννόστηση εξακολούθησε. Υπολογίζεται ότι το 20% τουλάχιστον των ελλήνων μεταναστών της Αυστραλίας, ιδιαίτερα της μεταπολεμικής περιόδου, επέστρεψε “δοκιμαστικά” στην Ελλάδα ή αναζητά τρόπους οριστικής επανεγκατάστασης. Στην περίοδο, μάλιστα, μεταξύ του 1966 και του 1972 το ποσοστό αυτό είχε ξεπεράσει το 50%.

Οι επαναπατριsmοί από τις ΗΠΑ περιορίστηκαν είτε σε μετανάστες της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς –που δεν κατάφεραν ή δεν θέλησαν να ριζώσουν οριστικά στο αμερικανικό έδαφος– είτε στους παραδοσιακούς επαναπατριsmούς των συνταξιούχων Ελληνοαμερικανών. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, οι παλιννοστήσεις από τις Ηνωμένες Πολιτείες κινήθηκαν σε χαμηλά επίπεδα, σε σύγκριση με εκείνες της προπολεμικής περιόδου: Από το 1968 ως τον Σεπτέμβριο του 1977 έφτασαν στα 15.991 άτομα.

Προβλήματα παρουσιάζει η μετάβαση στην Ελλάδα των Ελλήνων (Ποντίων στην πλειονότητά τους) των χωρών της Κοινοπολιτείας των Ανεξάρτητων Κρατών, που έχουν μακρά ιστορία διαμονής στα εδάφη της άλλοτε τσαρικής Ρωσίας και της μετέπειτα Σοβιετικής Ένωσης. Η ακριβής έκταση των παλιννοστήσεων αυτών δεν έχει ακόμα εκτιμηθεί με εγκυρότητα. Οι μεταπολεμικές αφίξεις από την ΕΣΣΔ άρχισαν διστακτικά στις δεκαετίες του 1940 και του 1950, για να αποκτήσουν μαζικό και αυξανόμενο χαρακτήρα από το 1989 και εξής. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο αριθμός των Ελλήνων, που μετεγκαταστάθηκε στην Ελλάδα από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ, υπολογίζεται ότι ξεπερνούσε τις 70.000.

Τη δεκαετία του 1990 σημειώθηκαν μαζικές εγκαταστάσεις στη χώρα, Ελλήνων της Βόρειας Ηπείρου, οι οποίοι, αντιμετωπίζοντας τα οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα που προκάλεσε στην Αλβανία η απότομη κατάρρευση του παλαιού καθεστώτος, η αποδιάρθρωση του κοινωνικού ιστού και η ανάξηση του αλβανικού εθνικισμού, άρχισαν να συρρέουν προς την ασφαλέστερη Ελλάδα.

Το κράτος, αποβλέποντας στην υποδοχή και την αρωγή στους παλιννοστούντες, ίδρυσε το 1990 το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων, και προχώρησε σε ειδική νομοθεσία το 2000. Η ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας του Αποδήμου Ελληνισμού παρέχει πληροφορίες γύρω από τα προβλήματα της παλιννό-

στησης και τη σχετική νομοθεσία που αποσκοπεί στη λύση τους. Σύλλογοι και μη κυβερνητικοί οργανισμοί, καθώς και μελετητές, εστιάζουν την προσοχή τους πάνω στα ζητήματα που απασχολούν τους παλιννοστούντες από την Ανατολική Ευρώπη και τις περιοχές του Καυκάσου.

Νέες προκλήσεις: Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η παγκοσμιοποίηση

Στην αυγή του 21ου αιώνα και στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η Ελλάδα, ιστορικά χώρα μεταναστών, βρίσκεται μπροστά σε μια νέα σειρά δεδομένων. Η μαζική μεταπολεμική μετανάστευση έχει σταματήσει, ουσιαστικά, και οι λίγες εξαιρέσεις αφορούν σε επαγγελματίες, επιστήμονες και ειδικευμένους εργάτες, που κατευθύνονται σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Εσωτερικά η χώρα έχει να αντιμετωπίσει σημαντικό αριθμό παλιννοστούντων, την ίδια, όμως, στιγμή που έχει γίνει και αυτή προορισμός μεταναστών από λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Επιπλέον, οι λύσεις που οφείλει να δώσει η Ελλάδα πρέπει να εναρμονίζονται με το σύγχρονο όραμα του πολυπολιτισμού και της ισοτιμίας, που οραματίζεται –αλλά και ορίζει– η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η εναρμόνιση με το πολυπολιτισμικό ιδεώδες, τέλος, επηρεάζει και τις σχέσεις εθνικού κέντρου και Διασποράς. Οι συνθήκες της παγκοσμιοποίησης και της διατήρησης εθνοτικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων εξισορροπεί την αμείλικτη διαδικασία αφομοίωσης της δεύτερης και τρίτης γενιάς μεταναστών. Αλλά για να μπορέσουν οι κρατικοί και οι ομογενειακοί φορείς να εκμεταλλευτούν τις νέες συνθήκες χρειάζεται να αντιληφθούν τις διαφορές της ελληνικότητας στην Ελλάδα και το Εξωτερικό, όπου υπάρχουν άλλοτε καθαρά ελλαδοκεντρικές εκδηλώσεις και άλλοτε εκφάνσεις συμβολικού χαρακτήρα. Στην τελευταία περίπτωση οι σχέσεις ομογενών, κυρίως δεύτερης και τρίτης γενιάς, με την Ελλάδα έχουν χαρακτήρα πολιτισμικό και συναισθηματικό· πρόκειται, δηλαδή, για ένα στοιχείο υποκειμενικής αυτοαντίληψης. Οι χώρες υποδοχής όχι μόνο αναγνωρίζουν αυτή τη μορφή ταυτότητας, αλλά και τη νομιμοποιούν, όταν στις επίσημες πληθυσμικές τους απογραφές συμπεριλαμβάνουν και ερωτήματα για την εθνική καταγωγή των απογραφόμενων πολιτών τους. Το ερώτημα είναι εάν οι διάφοροι ελληνικοί φορείς μπορούν να αποδεχτούν και να αντιμετωπίσουν δημιουργικά τις εκφάνσεις συμβολικής ελληνικότητας και να τις τοποθετήσουν μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο πλουραλιστικού ορισμού της ελληνικότητας. Αυτό θα σήμαινε, εάν όχι τώρα, ασφαλώς στο εγγύς μέλλον, ότι θα πρέπει να υπάρξει και μια μορφή γενικά αποδεκτής ελληνικότητας χωρίς το στοιχείο της γλώσσας, αφού αυτό φθίνει σε πολλές παροικίες της Διασποράς. Φορείς, μελετητές και κέντρα μελετών στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα το προαναφερθέν εργαστήριο διαπολιτισμικών και μεταναστευτικών μελετών του πανεπιστημίου της Κρήτης, αναπτύσσουν πλούσιο προβληματισμό γύρω από αυτά τα ζητήματα, όπως επίσης αντίστοιχα φορείς και επιστημονικά κέντρα στη Διασπορά. Μένει όμως το ερώτημα κατά πόσο οι παράγοντες που εφαρμόζουν τη θεωρία στην πράξη –κατά κύριο λόγο το ελληνικό κράτος και οι ομογενειακές οργανώσεις– θα μπορέσουν να κινηθούν προς τη νέα αυτή αντίληψη, και μάλιστα έγκαιρα.

